

İSTİKLÂL HARBİNDE İSTANBUL SENDİKALARI GÖREVİNİ YAPTI MI?

Agustos 2002

YILDIRIM KOÇ

Günümüzde sendikacılık hareketinin en önemli görevi, Türkiye'nin bağımsızlığını ve ulusal egemenliği korumaktır. Bağımsızlığını ve ulusal egemenliği yitirmiş, diğer bir deyişle, sömürgeleştirilmiş bir Türkiye'de demokrasi de olamaz, işçi hakları da. Sendikalar ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısının bütünlüğünü ve bağımsızlığını, ulusal egemenliği, laik ve demokratik sosyal hukuk devletini, parlamenter düzeni ve insan haklarını bir bütün halinde koruyarak işçi sınıfının çıkarlarını koruyabilir.

Bu konuda geçmişimize baktığımızda 1919-1922 döneminde İstanbul sendikalarının önemli bir hata içinde bulunduğunu görüyoruz. 1919-1922 döneminde Anadolu'da kanla ateşle İstiklal Harbi, yani Bağımsızlık Savaşı, Ulusal Kurtuluş Savaşı verilirken, İstanbul sendikaları görevlerini yerine getirmiş midir? Bu konu sendikacılık tarihi uzmanlarınca yeterince tartışılmış değildir. Ancak, bugün sendikal stratejilerde hata yapmamanın yolu, geçmişten ders çıkarmaktan geçmektedir.

1919-1922 dönemi İstanbul sendikaları Ulusal Kurtuluş Savaşı'na gereken desteği vermiş olsalardı, 1925 yılında Şeyh Sait ayaklanması sonrasında çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu'nun verdiği yetkiye dayanılarak sendikaların faaliyeti durdurulabilir miydi? Türkiye, hemen hemen sendikasız bir 21 yıl yaşamak zorunda kalır mıydı?

Bu konuda yapılan çalışmalarda da eksiklikler ve çarpıklıklar söz konusudur. Örneğin, 1919 yılında İzmir'in işgali sonrasında İstanbul sendikalarının tavrına ilişkin olarak Sayın Oya Baydar'ın kitabının iki ayrı baskısında

büyük farklılık söz konusudur.

Sayın Oya Baydar'ın Türkiye'de İşçi Sınıfı, Doğuşu ve Yapısı çalışması 1969 yılında yayımlandı (Habora Yay.). Gerçekten değerli bir bilimsel çalışmadır. Kitabın ikinci baskısı, yazarın yoğun bir siyasal faaliyet döneminin ardından yurtdışında hazırlandı ve Frankfurt'da 1982 yılında yayımlanabildi. İkinci baskı, yazarın deyişiyle, "yeni bir kitap oldu."

İzmir 15 Mayıs 1919 günü işgal edilir. Oya Baydar, kitabının 1. baskısında (1969) tepkiyi şöyle anlatır (s. 245): "Mayıs ayında, İzmir'in işgali üzerine, her yerde, özellikle İstanbul'da yüzbinlerce kişinin katıldığı mitinglerde işçiler de yer alırlar." Diğer kaynaklardaki bilgiler de bu tespiti doğrulamaktadır.

Aynı konu kitabın 2. baskısında (Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi-1 1982) şöyle anlatılmaktadır. (s. 193): "Mayıs 1919'da İzmir'in işgali üzerine çeşitli yörelerde yapılan ve yüzbinlerce işçinin katıldığı protesto mitinglerinde işçilerin yığınsallığı, o dönemde dahi dikkati çekmektedir."

Kitabın her iki basımında da gösterilen kaynaklar aynıdır.

Diğer kaynaklarda da İzmir'in işgaline karşı sendikaların herhangi bir protesto eyleminden söz edilmemektedir.

16 Mart 1920 günü İngilizler İstanbul'u işgal ettiler. İstanbul sendikaları bu işgali protesto etmek için herhangi bir eylem yapmadı; emperyalist işgal karşısında tek tek işçilerin direnişleri olurken, İstanbul sendikaları sessiz kaldı.

1920 yılında İstanbul'da sendikalar 1 Mayıs'ı kutlamadı. Trabzon ve civar illerde yapı-

lan 1 Mayıs kutlamalarında İngiltere ve Yunanistan protesto edildi.⁽¹⁾

1 Mayıs, İstanbul'da 1921 yılında Türkiye Sosyalist Fırkası'nın önderliğinde kutlandı. Türkiye Sosyalist Fırkası'nın işçilerle ve işçi örgütleriyle yakın bağı vardı. Bu örgüt bazı grevleri de yönetti. Ancak Mete Tunçay bu örgüt hakkında şunları yazıyor: "**TSF'nin Milli Mücadeleye karşı olumsuz bir tavır takındığı söylenmiştir; bu söylendi herhalde doğrudur.**" Parti tarafından yayımlanan İdrak'ın genel çizgisi de şöyle belirtiliyor: "**Gazete kurtuluşu galip devletlerin iyi niyetlerinden beklemektedir.**"⁽²⁾ Türkiye Sosyalist Fırkası'nın önderliğindeki 1 Mayıs kutlamaları önce parti merkezinde bayramlaşma ile başlamış, daha sonra da Parti'nin önderi Hüseyin Hilmi Bey ile üç temsilci, Sadrazam'ı ziyaret etmiştir.⁽³⁾ Kutlamalar Kağıthane'de yapılmıştır. ⁽⁴⁾ İkdam ve Alemdar Gazeteleri şu haberi vermektedir: "Şehrimizde işçi bayramı dün işçiler tarafından tesit edilmiştir. Şirketi Hayriye, Haliç ve Tramvay Şirketleri amelesi çalışmadıklarından, vesait-i nakliyenin büyük kısmı muattal kalmıştır. Ameleden bir kısmı, bayramlarını tesit için mavi işçi gömlekleri giydikleri, kırmızı boyunbağı takmaları gibi hepsi de kırmızı rozetlere hamil idiler. Amelenin bindiği bazı otomobillere de kırmızı bayrak takılmıştı. Türkiye Sosyalist Fırkası'nın Babiali'deki merkezinde tören yapılmış, saat 10'dan bire kadar muzıka Enternasyonal'i çalmıştır."⁽⁵⁾ Türkiye Sosyalist Fırkası'nın 1 Mayıs bildirisinde de anti-emperyalist veya işgal karşıtı bir tavır söz konusu değildir.⁽⁶⁾

1922 yılında İstanbul'da 1 Mayıs kutlamaları Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde yapılmıştır. Mete Tunçay'a göre, kutlamalarda Türkiye Sosyalist Fırkası adına Şakir Rasim, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası adına da Sadrettin Celal bir konuşma yapmıştır. Sadrettin Celal'in konuşmasının anti-emperyalist içerikli olduğu belirtilmektedir.⁽⁷⁾ Ancak, komünistlerin 1922 yılında İstanbul'da 1 Mayıs nedeniyle yayımladıkları bildiride anti-emperyalist tavır, bağımsızlık talebi ve İstiklal Harbi'ne destek yoktur.⁽⁸⁾ Buna karşılık 1 Mayıs 1922 günü Ankara'da yapılan kutlama-

larda anti-emperyalizm vurgusu belirgindir; Ankara hükümetinin emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadele ettiği belirtilmektedir.⁽⁹⁾ Şehmus Güzel ise 1922 yılında 1 Mayıs'ı düzenlemeyen komitede Ermeni Sosyal Demokrat Fırkası'nın da bulunduğunu belirtmekte ve işçiler "hatiplerin emek ve emeğin değeri hakkında yaptıkları söylevleri dinlemişlerdir" demektedir.⁽¹⁰⁾ Oya Sencer, 1922 yılında 1 Mayıs kutlamalarının Amele Sosyalist Fırkası tarafından düzenlendiğini ileri sürmektedir.⁽¹¹⁾ 1922 yılındaki 1 Mayıs kutlamalarında İstanbul sendikaları işgale ve zulme karşı bir tavır takınmamıştır. İstanbul sendikaları tarafından kutlanan 1 Mayıs'larda bağımsızlık ve ulusal egemenlik vurgusu yoktur.

Grevlerde de benzer bir durum söz konusudur.

İstanbul'da 1920 yılının önemli eylemlerinden biri, Tramvay işçilerinin grevidir. Oya Baydar'ın **Türkiye'de İşçi Sınıfı, Doğuşu ve Yapısı** (1969) kitabı ile **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi-1** kitabında yazdıkları, bu konuda bilimsel gerçekleri zorlamanın ilginç bir örneğini oluşturmaktadır.

1920 yılında Fransızlara ait Tramvay Şirketi işçileri Vatman İttihadı isimli bir örgütlenmeye giderler ve Türkiye Sosyalist Fırkası önderi Hüseyin Hilmi ile bağlantı kurarlar. Hüseyin Hilmi ve Vatman İttihadı'ndan bir temsilci **İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanına giderek yardım isterler.** Sayın Oya Baydar bu durumu, Zeki Cemal'in Meslek Dergisi'nin 24. sayısında (1925) çıkan bir makalesinden alıntıyla şöyle anlatıyor (1969 baskısı, s. 249; 1989 baskısı, s. 197): "Hilmi arkadaşı, tramvay amelesinin murahasıyla birlikte İngiliz işgal kumandanına başvurdu ve yardımını istedi. Kumandan işçiyi haklı buldu ve 100 krş. yövmiye verilmesini istedi. Kumpanya bunu dinlemeyince 10 Mayıs 1336 tarihinde amele ilk grevi ilan etti."

Bu metin, Türkiye Sosyalist Fırkası'nın ve Tramvay işçilerinin örgütünün anti-emperyalist olmadığını, işgale karşı çıkmadığını ve hatta işgalci emperyalistlerden medet umduğunu gayet açık bir biçimde göstermektedir.

Bu yardım, Sayın Oya Baydar tarafından

şöyle anlatılıyor: “Grev, geçici de olsa başarıyla bitmiş, işçiler isteklerinin büyük bir kısmını elde etmişlerdir. Bunun bir nedeni de İngiliz işgal Kumandanlığının, Hüseyin Hilmi’ye, Tramvay şirketi bir Fransız şirketi olduğundan, yardım etmesidir” (1969, s. 251). “İngiliz işgal Komutanlığı bu sıralarda Hüseyin Hilmi’ye, özel olarak da tramvay grevine maddi yardım ve çeşitli destek sağlamıştır.” (1982, s. 198).

Sayın Baydar, kitabının her iki baskısında da, Enver Eserkova’nın bir çalışmasından şu alıntıyı yapıyor: “Bu grevin karakteri katiben marxist değil, herşeyden önce milli idi. Çünkü talimat, Partinin (Türkiye Sosyalist Fırkası), YK) haberi olmaksızın, milli kurtuluşçu gizli teşekküllerden geliyordu.” (Baydar, 1969, s. 250; 1982, s. 198). Ancak Sayın Baydar’ın bundan sonraki yorumları 1969 yılından 1982 yılına değişmiştir:

(Baydar, 1969, s. 250-1): “Grevin belirli bir marxist yönü olmadığı bir gerçektir ama talimatın milli kurtuluş cephesinden geldiği hakkında da tahminlerin dışında bir belge yoktur.”

(Baydar, 1982, s. 198): “O dönemde İstanbul’da Fransız ve İngiliz sermayeli işyerlerinde patlak veren grevlerin, Anadolu hareketine destek verme amacı taşıdığı, en azından önce görünmemekle birlikte, bu grevlerde oldukça etkin bulunan komünist çevrelerin, militanların amaçlarının bu olduğu bilinmektedir. Bu türden grevler arasında sayılan tramvay işçileri grevinin, ulusal kurtuluş hareketi ile bağlantılı örgütlerden geldiğini kanıtlayabilecek herhangi bir belge yoksa da Fransız Şirketi’ni hedef alması ona antiemperyalist bir öz kazandırmaktadır.”

Öyle bir grev düşünün ki, İngiliz emperyalistlerinden aldığı destekle Fransız şirketine karşı ücret mücadelesi yaptığı için “antiemperyalist” oluyor.

Sayın Baydar’ın kitabının 1969 baskısına göre, Tramvay Şirketi işçilerinin 10 Kasım 1920 tarihinde şirket yönetimine verdikleri istekler listesinde “şirketin yabancı bir şirketle hiçbir iş yapmaması” talebi de yer almış. Sayın Baydar bu konuda şunları söylüyor: “Görüldüğü gibi bu defa işçi istekleri bilinçli ve

düzenli olduğu kadar, antiemperyalist yönü dü açıkça görülmektedir.” (Baydar, 1969, s. 252).

Sayın Baydar’ın kitabının 1982 baskısında talebin “Şirket’in yabancı bir şirketle ortaklık kurmaması” olduğu belirtiliyor ve bu talep şöyle yorumlanıyor: “Görüldüğü gibi bu istemler örgütlü bir hareketin ileri düzeydeki istemleridir. Aralarında, yabancı şirketle ortaklık kurulmaması gibi nesnel olarak antiemperyalist bir öze sahip olanlar da vardır.” (s. 200)

Şirketin kendisi Fransızlarıdır. Fransızlar da İstanbul’u işgal etmişlerdir. Fransız şirketin başka bir yabancı şirketle ortaklık kurmasını istemeyen işçi antiemperyalist olmaz.

İstanbul işçilerinin oluşturduğu sendikalar 1919-1922 döneminde önemli eylemler yaptılar; ancak İstanbul’un emperyalistlerce işgalini protesto etmediler; Anadolu’nun emperyalistlerce işgaline karşı güçlü ve kararlı bir çizgi sürdürmediler; programlarına bu konuda talep koymadılar; Anadolu’daki ulusal kurtuluş mücadelesine katkıda bulunmadılar. Anadolu’da kanla ve ateşle bir bağımsızlık savaşı sürdürülürken İstanbul sendikaları “sınıf mücadelesi” yaptı. Ancak bu öyle bir “sınıf mücadelesi” idi ki, emperyalist işgalin en acımasız biçimine karşı sessizdi; işgali kabulleniyordu. Bazı işçiler Anadolu’ya geçti, bağımsızlık savaşına katıldı. Bazı işçiler, İstanbul’daki direniş örgütlerine katıldılar. Ancak İstanbul sendikaları, emperyalizm karşısında sustu, ücretler için grev yaptı.

DİPNOTLAR

- ¹ Güzel, Ş., *Türkiye’de İşçi Hareketi (1908-1984)*, Kaynak Yay., İstanbul, 1996, s. 120. Mete Tunçay, aşağıda belirtilen kitabında, 1920 yılında ülkenin herhangi bir yerinde kutlama yapılmadığını yazmaktadır (s. 40).
- ² Tunçay, M., *Türkiye’de Sol Akımlar - (1908-1925)*, 2. Baskı, BDS Yay., İstanbul, 2000, s. 39.
- ³ Tunçay, M., a.g.k., s. 40.
- ⁴ Güzel, Ş., a.g.k., s. 120.
- ⁵ Sencer, O., *Türkiye’de İşçi Sınıfı, Doğuşu ve Yapısı*, Habora Yay., İstanbul, 1969, s. 253.
- ⁶ Tunçay, M., a.g.k., s. 62-63.
- ⁷ Tunçay, M., a.g.k., s. 41.
- ⁸ Tunçay, M., a.g.k., s. 493-4.
- ⁹ Tunçay, M., a.g.k., s. 249.
- ¹⁰ Güzel, Ş., a.g.k., s. 121.
- ¹¹ Sencer, O., a.g.k., s. 258.